УДК 37.016:821(100)]:82.091](045)

Леся Поліщук*

СУТНІСТЬ ГЕНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано генетичний підхід у вивченні зарубіжної літератури, спрямований на аналіз еволюції літературного твору в процесі його створення. Це метод дослідження, що акцентує увагу на вивченні еволюції літературних творів та їхніх авторів через аналіз манускриптів, чернеток, кореспонденції, щодо процесу їх створення. Він дозволяє краще зрозуміти творчий шлях письменника, його ідеї, мотивацію та впливи.

Еволюція літературного твору в процесі його створення може бути цікавою та складною. Починаючи з ідеї або концепції, автор поступово розробляє сюжет, персонажів, стиль та інші аспекти твору. Цей процес може включати численні переписування, редагування та перегляди, що сприяють покращенню якості праці. Під час еволюції будь-якого витвору можуть змінюватися тематика, настрій та підходи до представлення матеріалу. У кінцевому результаті ми бачимо продукт, який відображає не лише початкову ідею автора, а й його досвід, вплив зовнішніх факторів та сам процес творчості.

Цей підхід досліджує не лише готовий текст, але й усі етапи його творчого процесу: від ідеї та першої нотатки до фінальної версії та рецепції в читача. Головна увага зосереджена на вивченні мотивацій, інтенцій автора, творчих стратегій та засобів виразності. Генетичний підхід дозволяє краще зрозуміти творчий процес письменника та виявити вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на формування літературного тексту.

Вивчення мотивацій, інтенцій автора, творчих стратегій та засобів виразності може розкривати глибину літературної праці. Це включає аналіз мотиваційного фону автора, його цілей та намірів, які відображаються у творі. Також важливо вивчати творчі стратегії автора, які відображають його підхід до створення своєї роботи, такі як використання певних літературних технік, стилістичних прийомів та сюжетних конструкцій. Засоби виразності, такі як мовні засоби, образність, ритміка, допомагають автору передати свої ідеї та емоції, а також впливають на сприйняття твору читачем. Вивчення цих аспектів допомагає глибше зрозуміти літературний твір та його значення.

Ключові слова: генетичний підхід, метод дослідження, зарубіжна література, еволюція літературного твору.

Lesia Polishchuk. The essence of the genetic approach to the study of foreign literature

***Леся Поліщук,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна) polishchuklesia46@gmail.com.

The article analyzes the genetic approach in the study of foreign literature aimed at analyzing the evolution of a literary work in the process of its creation.

Works of art are used in lessons for documentary illustration of certain realities. This is especially noticeable when interdisciplinary connections are established between literature and the history of the creation of a work. Teachers do not consider that the writer's philosophical views are largely involved in the creation of literary sources. Therefore the facts of reality are primarily used to express the worldview of the artist. The author can create pictures that, in terms of their content, are far from the truth, or even contradict it. The main thing for him is to outline an individual image, a panorama, a picture of the world, to embody in them his subjective vision of what is depicted.

Teachers do not take into account the fact that any writer belongs to a certain generation, was born, and works in a specific historical era. Consequently, he falls under the «captivity» of views, trends, and approaches to understanding that dominated in his time. The artist himself is an intellectual product of his time. He broadcasts worldview principles obtained from the social environment in which he had to live and work. The worldview level of the society of a particular era is rarely taken into account by them.

This becomes especially striking when works on historical subjects are studied. Teachers «test» their content to the realities of long-gone times, forgetting that the author's time had a much greater impact on the artistic material, entering it in the form of dominant standards of thinking.

As observations have shown, the awareness of practicing teachers in the field of the evolution of literary work is minimal. They are weakly oriented to the trends of world philosophical thought, they almost do not associate the development of the art of speech with them. This makes it impossible for high school students to form a clear understanding of the connections between literature and the intellectual space created by the efforts of civilized peoples. It includes not only artistic thinking but also other types of human mental activity, in particular scientific.

Keywords: genetic approach, research method, foreign literature, the evolution of a literary work.

Постановка проблеми. Авторський процес письменника – це індивідуальний маневр створення літературних творів, який включає етапи дослідження, планування, написання, редагування та перегляду. Кожен письменник має своє бачення творчості, яке може включати елементи інспірації, рефлексії, дослідження теми, розвиток персонажів та структури, а також пошук правильного стилю та голосу. Цей індивідуальний хід включає такі етапи, як ідея формується в мозку автора, подальше дослідження, планування, написання першої чернетки, редагування і виправлення, та завершення остаточного тексту. Він може бути як систематичним, так і хаотичним, в залежності від індивідуальних особливостей автора та його методів роботи.

Генетичний підхід до вивчення зарубіжної літератури скерований на аналіз етапів та етапної динаміки створення літературних творів, а також впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на їх становлення. В основі цього підходу

лежить вивчення творчого процесу письменника, його методів та прийомів, а також взаємодії з культурним та історичним контекстом.

Зовнішні та внутрішні фактори мають вагомий вплив на створення творів зарубіжної літератури. Зовнішні фактори містять історичні обставини, соціокультурні умови, політичну ситуацію, які впливають на творчий процес та теми, які письменники обирають. Це історичні події, культурні тенденції, політичні передумови, соціальні зміни, технологічний прогрес, а також взаємодія з іншими мистецькими напрямами та літературними традиціями.

Внутрішні фактори, такі як особисті досвіди, ідеологія, характери героїв та стиль автора, також вказують напрям та основу літературних творів. Вони вказують на авторську індивідуальність, життєвий досвід, художній задум, стиль письма, мовні засоби та техніки, а також культурні та історичні впливи на письменника. Крім того, психологічний стан автора, його мотивація, цінності і переконання також можуть впливати на зміст і форму його творів.

Мета статті полягає у осмисленні генетичного підходу до вивчення зарубіжної літератури, що виник в порівняльному літературознавстві та досліджує міжлітературні взаємозв'язки і відношення, які мають стосунок щодо спадковості і зв'язку у площині міжлітературних і міжкультурних взаємин розкриття тенденцій літературних фактів, що започатковані на певних етапах та етапної динаміки створення літературних творів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: розкрити зміст генетичного підходу до дослідження творів зарубіжної літератури; визначити значимість зв'язків між літературою; з'ясувати визначення та значення рецепції як складової генетичних відношень.

Об'єктом дослідження є генетичний підхід у вивченні творів зарубіжної літератури. **Предмет** дослідження – різні взаємовідношення на міжлітературному рівні, що їх висвітлюють такі категорії, як розквіт, вагомість, узвичаєність, прийняття та запозичення. У цьому дослідженні ми використовували генетичні та контактні методи дослідження.

Новизна зумовлена актуальністю, метою та завданнями. Вона полягає в тому, що проблема, яка проаналізована у нашій статті ще не була достатньо досліджена з погляду вивчення генетично-важливого інструменту для розуміння

літературного процесу, творчого задуму автора та культурно-історичного значення твору.

Генетичний підхід у літературознавстві передбачає аналіз тексту з точки зору його походження, з'ясування джерел, які вплинули на його створення, а також дослідження творчої лабораторії автора. Цей метод дозволяє глибше зрозуміти умови, ідеї та контекст. Основними аспектами генетичного підходу є: біографічний аспект, що включає аналіз життєвого шляху автора та виявлення особистих інтересів і цінностей, що відбилися в тексті. Культурно-історичний контекст ґрунтується на вивченні історичних подій, суспільних настроїв та культурних явищ, які могли вплинути на задум та реалізацію твору, а також на аналізі ідей, популярних у той час, та їх відображення в тексті. Міжтекстові зв'язки формують дослідження впливу інших авторів, літературних стилів, жанрів або окремих творів на текст та виявлення цитат, алюзій чи стилістичних запозичень. Рукописна спадщина та варіанти тексту досліджує аналіз чорнових матеріалів, чернеток, записників або листів автора, а також з'ясування змін у процесі роботи над текстом, що допомагає краще зрозуміти розвиток задуму.

Наприклад, при аналізі творчості В. Шекспіра генетичний підхід дозволяє розглянути джерела його натхнення, такі як праці античних авторів або середньовічна література. У творчості Й. Гете дослідження рукописів «Фауста» розкриває складний процес формування сюжету та філософських ідей твору.

Аналіз досліджень. У наш час у методиці навчання літератури проявляється прагнення застосувати філософські принципи до вивчення техніки мовлення. (Г. Токмань, А. Ситченко). «…Реальним і переконливим є зіставлення мотиву чи образу з художнього тексту і конкретної філософської думки певного мислителя» [Токмань, 2021, с. 75]. Ефективною виступає й філософсько-історична система поглядів, яка скеровує вивчати роботи цілої низки вчених-методистів: Є. А. Пасічника, Б. І. Степанишина, Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків, В. Я. Неділька.

Ця проблема максимально детально висвітлена в роботах Є. А. Пасічника (через те його дослідження слід взяти за основу). Хоч і методист не визначав її значення в окресленій нами проєкції, але він виділив кілька основних варіантів, які ґрунтовно вказують на наявність елементу у його наукових інтересах. Для того, щоб зробити такий висновок, потрібно звернути увагу на положення,

заявлених науковцем. Безпосередньо, у розділах, що стосуються методології та методики аналізу літературного твору, Є. А. Пасічник виокремлює історико-генетичний, історико-функціональний та історичний критерії вивчення літературних фактів, що формує умови для вирішення цілої низки важливих для шкільної практики проблем, вирішення недоліків, які з'являються в розумінні текстів на уроках зарубіжної літератури. Проте, особливості генетичного підходу до вивчення творів зарубіжної літератури ще не були предметом спеціального аналізу, що призводить до актуальності нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Генетичний метод дослідження акцентує увагу на вивченні та взаємодії між літературними творами різних культур і епох. Цей підхід досліджує вплив зарубіжних літературних традицій на формування та еволюцію літератури різних народів і країн, а також виявляє спільні риси та взаємозв'язки між ними. Він допомагає розуміти культурні обміни та впливи, що сприяють багатогранному розвитку світової літератури.

Порівняльно-історичний підхід використовується в наукових дослідженнях для аналізу історичних процесів та явищ шляхом порівняння різних країн, регіонів чи епох. Він використовує порівняльний аналіз для виявлення спільних закономірностей і відмінностей між різними контекстами і розвитком подій в часі. Цей критерій допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки, вплив зовнішніх факторів та особливості розвитку суспільства. Літературні явища – це різноманітні процеси, тенденції та явища, які відбуваються в літературі [Орлова 2023, с. 42]. Їх можна розглядати як результат взаємодії авторів, текстів, читачів та соціокультурного контексту.

Наприклад, романтизм характеризувався відчуттям емоційності, вільною експресією почуттів та індивідуальністю. Автори прагнули відображати реальність без ідеалізації, зосереджуючись на повсякденних ситуаціях та соціальних проблемах. Митці періоду Модернізму відхилялися від традиційних літературних форм, експериментуючи з мовою, структурою та темами. Ця літературна епоха характеризується сумішшю різних стилів та жанрів, розбиттям меж між високою та низькою культурою, а також метатекстуальністю. Феміністична поезія постмодернізму акцентує увагу на жіночому досвіді, правах жінок та гендерних питаннях, а перформативна стверджує, що виконання тексту має велике значення, іноді навіть важливіше, ніж сам текст. Також сюди можна

віднести магічний реалізм, що поєднує реалістичний наратив з магічними або надприродними елементами, створюючи неповторний художній світ. Ці явища інколи перетинаються та взаємодіють, створюючи нові літературні течії та напрями.

«Літературні явища порівнюють задля глибшого їх пізнання і вивчення таких відношень між ними, як: тотожність / подібність / відмінність; спільне / особливе / унікальне; універсальне / зональне / локальне; загальнолюдське / інтернаціональне / національне тощо» [Будний, Ільницький 2008, с. 52]. Хронологічно давні літературні події породжують наступні. Наприклад, байронізм у європейській літературі зумовлений популяризацією поезії Байрона, яка послужила зразком для митців-романтиків і породила багатьох героїв-бунтарів.

М. Ільницький і В. Будний вказують на те, «що синхронні літературні явища, що мають ті чи ті подібні риси, генетична методологія проектує на вісь діахронії, шукаючи причини цієї подібності у їхньому походженні: виявляє спільних літературних „предків", моделює генотип, простежуючи генеалогічні лінії (одні з яких розвиваються, а інші уриваються) та мутації (тобто поступові видозміни, спричинені пристосуванням до нових умов) у наступних поколіннях "нащадків"» [Будний, Ільницький 2008, с. 58].

Генетичний підхід використовується для вивчення історії та розвитку літературних явищ, а також для виявлення їхніх взаємозв'язків та схожостей. Цей процес використовується для розуміння походження та еволюції літературних шкіл, напрямів та течій, а також виявлення взаємозв'язків між ними, аналізу їх впливу. Встановлення впливу одних авторів, творів або літературних течій на інші. Наприклад, дослідження впливу Романтизму на Модернізм, виявлення їх подібностей та відмінностей. Дослідження розвитку літератури як частини культурного і історичного параметрів, що допомагає розуміти сутність літературних проявів в їхньому контексті. Усі ці фактори дозволяють дослідникам краще розуміти природу літературних фактів, їхні взаємозв'язки та еволюцію в часі.

Між літературними явищами, що виникають на основі спільної спадщини, виявляються подібності, засновані на генетичних зв'язках. Спорідненість із давніми культурами породжує багато подібностей у сучасній літературі.

Наприклад, спільна для них система літературних жанрів, модель одного жанру, сукупність міфологічних чи історичних тем, традиційних сюжетів і образів, збіг концепцій світосприйняття і світобачення. «Відображення характеру народу в національній літературі та культурі. Традиції і новаторство в літературі та культурі. Діалог культур, його вплив на літературний процес. Зв'язок літературних напрямів і течій з естетичним пошуком митців інших видів мистецтв» [Орлова 2023, с. 90].

До сфери міжлітературної взаємодії належать міжлітературні контакти. Це явище, коли літературні твори, ідеї, жанри або стилі переходять з однієї літературної традиції до іншої через різноманітні механізми міжкультурної взаємодії. Це може включати переклади, адаптації, вплив інших культур на літературний процес, або навіть західні літературні традиції. Міжлітературні зв'язки можуть бути спричинені такими чинниками, як політичні, економічні, соціокультурні зв'язки між народами та країнами, міграційні процеси, розвиток засобів масової інформації та інтернету. Ці зв'язки можуть призвести до взаємного впливу, адаптації, інтертекстуальних зв'язків та новаторських поєднань літературних традицій. Наприклад, можуть включати переклади літературних творів з однієї мови на іншу, а також адаптації класичних творів для сучасного читача. Крім того, вони можуть виникати через взаємодію між різними літературними школами, напрямами та жанрами, що призводить до нових культурних синтезів та літературних інновацій. Міжлітературні контакти є важливим елементом розвитку літератури, оскільки вони допомагають розширити горизонти та збагатити культурний досвід читачів, а також сприяють взаєморозумінню між різними народами та культурами.

Виникнення взаємності починається зі спілкування між літературами, яке відбувається через встановлення циклів односторонніх або двосторонніх зв'язків. Воно є «одночасним (А. Міцкевич – І. Франко – Я. Каспрович, Т. С. Еліот – Е. Павнд) і неодночасним (мотивація Лесі Українки до біблійних основ, М. Яцкова – до повісті Е. По, Дж. Джойса – до «Одіссеї»)» [Бровко 2012, с. 32]. Незважаючи на те, що генетичні зв'язки зазвичай базуються на контакті, контактні зв'язки завжди виникають незалежно від генетичної схильності – «особистісні (байронізм Ю. Словацького зародився завдяки поінформованості авторів із творчою спадщиною англійського романтика) та опосередковані

(більшість авторів історичних романів вальтерскоттівського типу не завжди були поціновувачами “Айвенґо” і “Квентіна Дорварда”»[Будний, Ільницький 2008, с. 62]. Досить часто вставна історія є фундаментом для створення будь-якого нового твору. «Перебіг подій в “Історії Якимового будинку” В. Винниченка є трансформацією однієї із новел роману М. де Сервантеса “Дон Кіхот”. З-поміж різних форм літературних сходжень варто виділити приклад травестування В. Винниченком вставної новели з “Дон Кіхота” М. Сервантеса» [Будний, Ільницький 2008, с. 59].

Контакт із зовнішнім світом в зарубіжній літературі різноманітний. Він реалізується за допомогою обміну книгами та перекладами, авторством між майстрами мови. Кожен із цих аспектів відображає різні способи взаємодії літературних традицій одна з одною. «Зокрема, в історії інших європейських літератур важливу роль відіграли емігранти з Ірландії (Джеймс Джойс, Шон О’Кейсі, Семюель Беккет), Польщі (Адам Міцкевич, Юліуш Словацький, Ципріян Норвід)…» [Будний, Ільницький 2008, с. 53].

Рецепція – це синтетична форма генетично-контактних зв’язків, яка полягає у сприйманні ідей, мотивів, образів, сюжетів із творів інших письменників та літератур і їхньому творчому переосмисленні в національному письменстві чи творчості митця [Бровко 2012, с. 39]. Це взаємодія між творцем та авдиторією, де твір відбивається в уявленні чи емоціях сприймача. Сприйняття твору перший етап рецепції, коли читач, слухач або глядач взаємодіє з твором. Відчуття може включати в себе чуттєве бачення (зорове, слухове, тактильне), розуміння тексту та власний емоційний відгук. Рецепція також включає в себе процес інтерпретації, коли авдиторія намагається зрозуміти зміст та контекст твору. Це може включати в себе розгортання тем, аналіз символів, розкриття сюжетних ліній. Рецептор реагує на твір власним чином. Може бути емоційна реакція, письмовий відгук, обговорення твору з іншими читачами або вираження вражень у соціальних мережах. Також виникає бажання обговорити твір з іншими. Деякі рецептори прагнуть глибоко проаналізувати твір, висловити критичні погляди, виявити його сильні та слабкі сторони, висловити власне тлумачення. Твори мистецтва можуть впливати на світосприйняття та погляди рецептора, розширюючи горизонти чи, навпаки, підтверджуючи власні переконання.

Рецепція є важливим аспектом літературних, мистецьких і культурних процесів, оскільки вона визначає, як твір сприймається і взаємодіє з читачами, авдиторією та глядачами. За специфікою може бути не тільки пасивною і позитивною, а й активною і аргументованою, що вдало простежується у комічній подібності. «“Енеїда” Вергілія – “Енеїда” італійця Дж. Б. Лаллі, француза П. Скаррона, австрійця А. Блюмауера, українця І. Котляревського), концептуальному переосмисленні (“Севільський ошуканець, або Камінний гість” Тірсо де Моліни – донжуанівська тема в Ж. Б. Мольєра, П. Корнеля, К. Ґольдоні, Д. Г. Байрона, Б. Шоу, Лесі Українки та інших формах творчого засвоєння» [Будний, Ільницький 2008, с. 69].

Так, знання мов є важливим чинником зовнішніх контактів у літературі. Це дозволяє письменникам, літературним критикам, перекладачам та іншим учасникам літературного процесу взаємодіяти з представниками інших культур і мовних спільнот. Допомагає письменникам перекладати свої твори на інші мови, щоб представити їх новій авдиторії. Переклади є важливим засобом культурного обміну та взаєморозуміння між різними культурами. Однак важливо зберегти основну суть і цінності оригінального матеріалу, щоб не втратити його автентичності та ідентичності.

Висновки. В ході проведеного дослідження було встановлено, що генетичний підхід у вивченні творів зарубіжної літератури стосується комплексного дослідження літератури країни, в якій вона була написана, що включає вивчення регіональних та історичних обставин. У роботі зроблено спробу надати історію концепції причинно-наслідковому підходу та пов’язаних з ним ідей, заглибившись у його історіографічне використання. Вивчаючи особисту історію та погляди автора, а також історичний контекст, у якому було написано твір, дослідники також повинні уявити, як і чому персонажі в літературі діють так, як вони діють, щоб краще зрозуміти сутність людства. Аналіз будь-якого світового письменства вимагає вивчення та дослідження мови, якою була написана література. Знання культури, мистецтва, мислення та повсякденних звичаїв країни також необхідні для розуміння того, для чого та для кого такий твір було створено.

Протягом більшої частини історії, від світанку грецької історіографії до постмодерністських 1970-х років, генетичний підхід був синонімом

безперервності походження та ідентичності, а тому тісно пов'язаний з поняттями класики та канону. Проте протягом останнього півстоліття, особливо завдяки ніцшеанському та фукофілософському розгортанню, він скинув свій наративний одяг і став агентом розриву, а отже ворогом класики та канону. Багато вчених аналізували сучасний розвиток генеалогії після нібито основоположного твердження Ніцше та його рецепції Фуко. Але жоден із них не надав історичної траєкторії цієї концепції від античності до сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

Бровко О. О. Основи компаративістики : навч.-метод. посіб. для орг. самостійної роботи й підготов. до модульної роботи студ. Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2012. 214 с.

Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник для студ. вищих навч. закл. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 430 с.

Орлова О. В. Методика навчання зарубіжної літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» та «магістр» філологічних спеціальностей педагогічних закладів освіти. Полтава : ПНПУ, 2023. 173 с/

Токмань Г. Методика викладання літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція. Київ : Міленіум, 2021. 320 с.

REFERENCES

Brovko O. O. (2012) Osnovy komparatyvistyky: navch.-metod.posib. dlia org. samostiinoi roboty i pidgotov. do modulnoi roboty stud. [Basics of comparativistics: teaching method. manual for org. independent work and preparation. to the modular work of students], 214. [in Ukrainian].

Budnyi V, Ilnytskyi M. (2008) Porivnialne literaturoznavstvo: pidruchnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakl. [Comparative literature: a textbook for students. higher education closing], 431. [in Ukrainian].

Orlova O. V. (2023) Metodyka nafvchannia zarubizhnoi literatury: navch.-metod. posib. dlia pidgotovky zdobuvachiv osvitnogo stupenia «bakalavr» ta «magistr» filologichnykh spetsialnostei pedagogichnykh zakladiv osvity. [Methods of teaching foreign literature: teaching-method. manual for the training of bachelor's and master's degree holders in philological specialties of pedagogical educational institutions], 173. [in Ukrainian].

Tokman H. (2021) Metodyka vykladannia literatury v starchii shkoli: ekzystentsialno-dialohichna kontseptsiia. [The methodology of teaching literature in high school: an existential-dialogical concept], 320. [in Ukrainian].

Подано до редакції 28.10.2024 року
Прийнято до друку 20.11.2024 року